TOLUNAY, A., 2005., Sosyal Ormancılık Projeleri Nasıl Hazırlanır ve Uygulama Başarıları Nasıl Ölçülür, Orman Mühendisliği Dergisi, Temmuz-Ağustos-Eylül, Yıl: 43, Sayı: 7-8-9, Ankara, Türkiye

Sosyal Ormancılık Projeleri Nasıl Hazırlanır ve Uygulama Başarıları Nasıl Ölçülür?

1. Giriş

Dünya 'da pek çok ülkede nüfusun büyük bir bölümü *orman kaynaklarına bağımlı* olarak yaşamaktadır. Orman içi ve kenarı köylerde yaşayan insanların, yaşam koşullarını iyileştirmek ve ormanla ilişkilerini düzenlemek için yapılan ormancılık uygulamaları ***sosyal ormancılık*** olarak tanımlanmaktadır. Sosyal ormancılık projelerinin başarısı; projelerin iyi hazırlanmasına, ciddi bir şekilde uygulanmasına ve uygulama sonuçlarının sağlıklı bir şekilde değerlendirilmesine bağlıdır. Bu makale, sosyal ormancılık projelerinin hazırlama aşamasından, uygulama ve projenin başarılı olup olmadığının belirlenmesi aşamasına kadar yapılması gereken iş ve işlemleri irdelemektedir.

2. Sosyal Ormancılık Projelerinin Hazırlanma ve Uygulanma Süreci

Sosyal ormancılık projelerinin hazırlama ve uygulama süreci dört aşamadan ibarettir: Bunlar; (1) Etüt-envanter ve sorun analizi (EE&SA), (2) Planlama ve projelendirme (P&P), (3) Yürütme ve uygulama (Y&U), (4) İzleme ve değerlendirme (İ&D), şeklinde olup her aşama aşağıda ayrı ayrı ele alınmıştır.

2.1.Etüd-Envanter ve Sorun Analizi (EE&SA)

Sosyal ormancılık çalışmalarının başarısı, kırsal yörede var olan ormancılık sorunlarının sağlıklı bir şekilde tespitine ve bu sorunlara ilişkin uygun çözüm yollarının bulunmasına bağlıdır. Sosyal ormancılık uygulamalarına başlanılmadan önce, kırsal yapıyı tanımlayan ve kırsal yöre hakkında bilgi edinilmesini olanaklı kılan çalışmalara; *Etüt-Envanter ve Sorun Analizi* **(EE&SA)** çalışmaları denilmektedir.

Etüt-envanter ve sorun analizi çalışmaları, *fiziki* veya *idari* açıdan, bir kırsal ünite olarak tanımlanmış ya da ayrılmış alanlar üzerinde yapılmaktadır. Bu çalışmaların, kırsal alan olarak temel aldıkları baz, yerleşim birimleri olarak, *mahalle, mezra, köy, kasaba, ilçe ve il,* ya da fiziki olarak *havza ya da bölge* olabilmektedir.

Klasik etüt-envanter ve sorun analizi çalışmalarında bilgi toplama teknikleri olarak *gözlem, anket, sosyal survey, istatistiki analiz ve literatür çalışmaları* kullanılmaktadır (Ergil, 1971; Pratt ve Loizos, 1992; Nichols, 1991). Bu tekniklerin birbirlerine göre farklı yönleri vardır. Etüt-envanter ve sorun analizi çalışmaları esnasında, birden fazla bilgi toplama yöntemini aynı anda kullanmak mümkündür. Örneğin; anket tekniği ile bilgiler toplanırken, gözlem çalışmalarıyla, anket çalışmalarından elde edilen

bilgilerin doğrulanması ve desteklenmesi gerekmektedir.

Bugüne kadar sosyal ormancılık uygulamalarında, yukarıda belirtilen etüt-envanter ve bilgi toplama teknikleri denenmiş ve kullanılmıştır. Geleneksel niteliği olan bu teknikleri kullanan kişiler, çeşitli sorunlar ile karşılaşabilmektedir. Çalışmalar uzun zaman gerektirmekte, istenilen sonuçlar kısa sürede elde edilememekte ve yapılan çalışmaların maliyeti yüksek olmaktadır. Çalışmalar genellikle ankete dayandığı için, olaylar ve sonuçlar araştırıcının inisiyatifi doğrultusunda gelişmekte ve anketler gereksinim duyulan bilgileri arzulanan düzeyde sağlayamamaktadır. Sosyal ormancılık çalışmalarında kullanılabilecek alternatif araştırma teknikleri araştırıcılar ya da planlayıcılar ile, kırsal yöre insanları arasında doğrudan, yoğun bir iletişimin kurulmasına olanak verebilmeli; kısa zaman süresi içerisinde, daha az maliyetle, doğru ve eksiksiz bilgiler sağlayabilmeli; geniş bir bilgi birikimi avantajı sağlayarak, sosyal ormancılık uygulama sürecinin yönü ve çizgisini ortaya koyabilmelidir.

Yukarıda belirtilen sorunlar ve bu sorunları ortadan kaldırabilecek alternatif araştırma tekniklerinin geliştirilmesine yönelik arayışlar, *"Hızlı Kırsal Değerlendirme Tekniği (Rapid Rural Appraisal ,***RRA***)"* ni ortaya çıkarmıştır. Bu teknik son yıllarda, birçok ülkedeki sosyal ormancılık plan ve projelerinin formülasyonu ve dizaynında kullanılmıştır (Chambers, 1987; Beebe, 1987; Grandstaff ve Grandstaff, 1987; Apichatvullop ve Arkadaşları,1992; Pratt ve Loizos,1992). En kısa tanımıyla RRA; *kırsal yöre şartlarının yoğun, tekrarlı ve hızlı bir hareket tarzı ile öğrenilmesi sürecidir.* Sosyal ormancılık çalışmaları için özellikle geliştirilmiş olan *RRA Tekniği* 'nin, diğer sosyolojik araştırma alanlarında kullanılan bilgi toplama tekniklerden bazı farklılıkları ve üstünlükleri vardır. Aslında bu farklılık ve üstünlükler daha çok *anket tekniği* ile ilgilidir. Çünkü, kendi başlarına ayrı bilgi toplama teknikleri olan *gözlem ve mülakat* (ya da *röportaj*), RRA tekniğinde de kullanılmaktadır.

Son yıllarda sosyal ormancılık alanında yaşanılan gelişmeler, *Hızlı Kırsal Değerlendirme Tekniği* ***(RRA)*** 'ni*, "Katılımcı Kırsal Değerlendirme Tekniği (Participatory Rapid Rural Appraisal,* ***PRA)"*** şekline dönüştürmüştür. Bu dönüşümde en etkili unsur, *"katılımcılık (participation)"* olmuştur. Çünkü RRA çalışmalarında, çeşitli uzmanlık alanlarına sahip bir ekip, kırsal yöre şartlarını analiz ediyor ve teşhis edilen sorunlara göre çözüm önerileri geliştirerek, uygulanacak plan ve projeleri hazırlıyordu. Fakat son yıllarda, sosyal ormancılık çalışmalarından elde edilen deneyimler, *katılımcılığın* sosyal ormancılık çalışmalarının bütün aşamalarında olması gerektiğini ortaya çıkarmıştır. Araştırıcı ekibin kırsal yöredeki sorunları teşhis ederek, bir toplantı ile insanlara; *"Karşılaştıklarınız sorunları teşhis ettik ve işte bunlar. Buna göre şu çözüm önerilerini geliştirdik. Bunları sizlerle beraber uygulayacağız..."* demek yerine, *"Hep beraber içinde yaşadığımız ve karşılaştığımız sorunları belirleyeceğiz. Bu sorunların uygun çözüm yollarını, beraberce yine biz bulacağız. Yapacağımız uygulamalarla, çözümlere hep beraber ulaşacağız. Elde edeceğimiz sonuçları ve faydaları beraberce*

paylaşacağız..." demek, *"Katılımcı Kırsal Değerlendirme Tekniği (PRA)"* nin, *"Hızlı Kırsal Değerlendirme Tekniği (RRA)"* den farklılığını koymaktadır (Chambers ve Guijt, 1995; Vochten ve Mulyana, 1995; Johansson, 1995).

Ülkemizde bazı sosyal ormancılık projelerinin etüt-envanter ve sorun analizi aşamalarında değişik tekniklerden yararlanılmıştır. Bunlar arasında *(OGM - GTZ) Türk - Alman Ormancılık Projesi* ' de kullanılan *"Hedefe Yönelik Proje Planlaması"* ve *Doğu Anadolu Su Havzaları Rehabilitasyon Projesi* 'de kullanılan *"Sor - Sap - Çöz Tekniği"* belirtilmeye değerdir.

Etüt-envanter çalışmalarında; analiz edilen *"alan"* ya da *"yerleşim birimi"* nin; tanımlanmasına *(mevkii, topografya, iklim, jeolojik yapı ve toprak durumu, su kaynakları, vejetasyon, vb gibi)*, kültürel ve sosyoekonomik şartların belirlenmesine *(yerleşim tarihi, nüfus, hane halkı büyüklüğü, etnik kompozisyon, din ve inanç sistemi, eğitim, beslenme ve sağlık, geçim kaynakları, köy yönetim şekli, haberleşme, altyapı, pazarlama, gelir-gider durumu, vb gibi),* ve arazi kullanım şekline *(arazi mülkiyeti, tarım, mera, orman gibi üretim alanlarına dağılımı, kırsal uğraşı düzenleri, yetiştirilen tarımsal ürünler, hayvancılık, ağaç ve orman ürünleri kullanımı, vb gibi)* ilişkin bilgiler toplanmaktadır. Bu etüt-envanter bilgileri; sorun analizi (S&A) ve sorunlara müdahale yönteminin belirlenmesinde yol gösterici olmaktadır. Sorun analizi çalışmasıyla, kırsal yörede var olan sorunlar teşhis edilmekte ve hedef kitleye göre önceliklendirilmektedir. Bu önceliklere göre, kısal yapıya müdahale şekli ortaya konmaktadır. Müdahale şekli; sosyal ormancılık uygulamalarının planlanacak ve projelendirilecek çalışma konularıdır. Kırsal yapıya müdahale şeklinin belirlenmesi ile, temel politika olarak genel harekat tarzı ortaya konmuş olmaktadır.

2.2.Planlama ve Projelendirme (P & P)

Kırsal yapıda müdahale edilecek konular ve sorunların ortadan kaldırılmasına yönelik öneriler, sosyal ormancılık plan ve projelerinin dizaynında kullanılmaktadır. Yani sorunların niteliğine göre geliştirilen çözümler çerçevesinde plan ve projeler hazırlanmaktadır.

Örneğin; *gelir düşüklüğü ve gıda güvenliği, yapacak ve yakacak odun kıtlığı, otlatma alanlarının azlığı gibi sorunlar* tanımlanmış ise; bu sorunların çözümü için; *gelir artıran ve gıda güvenliği sağlayan teknolojik uygulamalar, agroforestry üretim teknikleri, tarımsal üretim teknikleri, çiftlik ormancılığı, toplum ormancılığı, hayvancılığın geliştirilmesi, el ve ev zanaatları uygulamaları* önerilmiş olabilir. Tüm bu öneriler, planlanacak ve projelendirilecek çalışma konularıdır.

Planlama ve projelendirme çalışmalarında; hangi kırsal sorunların, ne kadar kaynak ile *(özellikle; finansman)*, ne şekilde *(teknoloji)*, kimin tarafından ve hangi süre içinde çözümleneceği ya da uygulanacağı belirlenmektedir. Bu soruları yanıtlamak üzere çeşitli planlama

tekniklerinden ve proje değerlendirme kriterlerinden yararlanılmaktadır. Proje değerlendirme kriterleri arasında ***Basit Karlılık Oranı*** *(Simple Rate of Return),* ***Geri Ödeme Süresi*** *(Pay-back Period),* ***Net Bugünkü Değer*** *(Net Present Value),* ***İç Karlılık Oranı*** *(Internal Rate of Return),* ***Fayda-Masraf Oranı*** *(Benifit-Cost Ratio),* ***Arazi Hasıla Değeri*** *(Soil Expectation Value)* olarak sayılabilir (Christophersen, 1993)

Yine bu aşamada hazırlanan plan ve projelerin uygulama başarısını ölçmek ve yapılan kırsal kalkınma çalışmalarının sonucunu belirlemek üzere, çalışma yapılan alanının niteliğine göre *izleme ve değerlendirme kriterleri* konulmaktadır.

Kırsal kalkınma alanında yapılan planlama ve projelendirme çalışmaları, *ülke ekonomisinin planlama* aşamasında yer alan, *proje analizi* aşaması ile eş değer bir çalışmadır.

2.3.Yürütme ve Uygulama (Y&U)

Sosyal ormancılık plan ve projeleri hazırlandıktan sonra uygulamaya konulacaktır. Bu aşamada hazırlanan plan ve projelerin kim ya da kimler tarafından yürütüleceği ve uygulanacağı yanıtlanması gereken soru olarak karşımıza çıkmaktadır.

Bazı ülkeler sosyal ormancılık uygulamalarını yapmak üzere, çeşitli kurum ve kuruluşları *(Government Organization,* **GO***)* ülke yönetim yapısı içerisinde oluşturmuştur. Bu kurum ve kuruluşlar var olan ormancılık sorunlarının niteliğine göre örgütlendirilmiş, görev ve sorumlulukları belirlenmiştir.

Sosyal ormancılık uygulamaları, farklı ormancılık alanlarında görev üstlenmiş kurum ve kuruluşlarca tek tek yapılabileceği gibi, ormancılık sorunlarının niteliğine göre, birden fazla plan ve projenin yer aldığı, *entegre bir sosyal ormancılık projesi* içerisinde de ele alınabilir. Bu tür bir sosyal ormancılık projesi, çeşitli kurum ve kuruluşların görev aldığı, bir örgütsel yapıyı zorunlu kılar. Bu nedenle, uygulanacak plan ve projelerin başarısı için çok iyi koordinasyon ve işbirliği ortamının kurulması gerekmektedir.

Bunların yanında, yukarıda belirtilen uygulama şekillerinden farklı olarak, sosyal ormancılık plan ve projeleri, kamusal niteliği olmayan kurum ve kuruluşlar *(Non Governmental Organization,* **NGO***)* tarafından da yürütülmekte ve uygulanmaktadır. Gelişmekte olan birçok ülkede, kırsal kalkınma için çaba harcayan gönüllü kurum ve kuruluşlara rastlanmaktadır. Ülkemizde bu nitelikteki kuruluşlara; *Türkiye Kalkınma Vakfı* (**TKV**), Türkiye Ağaçlandırma, Erozyonla Mücadele ve Doğal Varlıklar Koruma Vakfı (**TEMA**) örnek olarak gösterilebilir.

Öte yandan bazı ülkeler; gerek sosyal ormancılık çalışmalarının finansmanının sağlanması ve gerekse bu alanda uygun teknolojilerin ülkeye kazandırılması bakımından, uluslararası düzeyde faaliyet gösteren bazı

kuruluşları devreye sokarak, sosyal ormancılık uygulamaları yapmaktadır. Uluslararası niteliği olan bu tür kuruluşların bazıları; Birleşmiş Milletler Gıda ve Tarım Teşkilatı *(***FAO**, *Food and Agriculture Organization of United Nations),* Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Teşkilatı (**UNESCO**, *United Nation Education, Scientific and Cultural Organization),* Birleşmiş Milletler Ticaret ve Kalkınma Konferansı *(***UNCTAD***; United Nations Conference on Trade and Development),* Birleşmiş Milletler Çevre Programı *(***UNEP**, *United Nation Environment Programme),* Birleşmiş Milletler Endüstriyel Kalkınma Örgütü *(***UNIDO**, *United Nations Industrial Development Organizations),* Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı *(***UNDP**, *United Nations Development Programme),* Dünya Gıda Programı *(***WFP**, *World Food Programme),* Dünya Gıda Konseyi *(***WFC**, *World Food Conference),* Uluslararası Tarımsal Kalkınma Fonu *(***IFAD**, *Council International Fund For Agricultural Development),* Uluslararası Doğa ve Doğal Kaynakları Koruma Örgütü *(***IUCN***, International Union for the Coservation of Nature and Natural Resources),* Uluslararası Agroforestry Araştırmaları Konseyi *(***ICRAF***, International Council for Research in Agroforestry),* olarak sıralanabilir. Bunların yanında, dünyanın çeşitli bölgelerinde, sosyal ormancılık konularında araştırma ve eğitim çalışmalarını yapan çeşitli kuruluşlar da bulunmaktadır. Bu kuruluşlara örnek olarak; Tayland 'da **RECOFTC** (*Regional Community Forestry Traning Center)*, Kenya 'da **ICRAF** *(International Council for Research in Agroforestry)*, Hollanda 'da **ICRA** *(International Course for Agicultural Development Oriented Research in Agriculture)*, İngiltere 'de **AERDD** *(Agricultural Extension and Rural Development Department)* gösterilebilir.

Kırsal kalkınma çalışmaları için hazırlanan plan ve projelerin başarılı bir şekilde uygulanabilmesi için, çok iyi bir yürütme organizasyonun kurulması gerekmektedir. Bu plan ve projeleri uygulayacak yönetim biriminin, üzerinde çalışılan kırsal alan içerisinde oluşturulması ve çalışmalarda görev alan personelin, çalışma yapılan kırsal yerleşim birimlerinde ikamet etmesi zorunludur.

2.4.İzleme ve Değerlendirme (İ&D)

Sosyal ormancılık çalışmalarında uygulanmakta olan plan ve projelerin, planlandığı gibi yürütülüp yürütülmediği *izleme* çalışmalarıyla, hedeflenen sonuçlara ulaşılıp ulaşılmadığı da *değerlendirme* çalışmalarıyla anlaşılmaktadır. İzleme ve değerlendirme, bir sosyal ormancılık plan ya da proje uygulama dönemi içerisinde yapılan çalışmaların, iyileştirilmesi ve geliştirilmesine yardımcı olan bir yönetim aracıdır.

Sosyal ormancılık çalışmalarının temel amacı; ortaya konulan kaynakları, belirli çalışma süresi içinde, arzulanan sonuçlar haline getirmek ya da dönüştürmektir. Bu bağlamda, sosyal ormancılık uygumaları olarak çeşitli plan, proje ve programlar bazında; *kısa vadeli amaçlar* olarak *çıktılar* elde edilmekte, *orta vadeli amaçlar* olarak, belirli *sonuçlara* ulaşılmakta ve *uzun vadeli amaçlar* olarak da, çeşitli *etkiler* meydana getirilmektedir. Öte yandan farklı düzeylerde olan bu amaçları

gerçekleştirmek için, çeşitli girdiler kullanılmaktadır.

İzleme ve değerlendirme ile ilgili konuların sağlıklı bir şekilde anlaşılabilmesi için, sosyal ormancılık uygumaları ile elde edilen *çıktılar, sonuçlar* ve *etkiler* kavramlarının kısaca açıklanmasında yarar vardır:

ÇIKTILAR *(Output)*: Bir amaca ulaşmak için, bir çalışmaya tahsis edilen girdilerden, çalışmaların ürünü olarak çeşitli mal ve hizmetlerin elde edilmesidir. Örneğin; bir sosyal ormancılık projesinin çıktıları ***fiziksel çıktılar olarak*** *yapacak ve yakacak odun, yem bitkileri, çeşitli tarımsal ürünler olabileceği gibi,* ***hizmetler olarak*** *erozyon kontrolu, rekreasyon, çeşitli eğitim ve kurslardan geçirilmiş kişi sayısı, verilen kredi miktarı, vb gibi* olabilir. Burada belirtilmesi gereken husus, bir sosyal ormancılık çalışması ile elde edilen çıktının, diğer bir sosyal ormancılık çalışmasının girdisi olabileceğidir. Örneğin, *bir mera ıslah projesinin çıktısı olarak düzenli ve yeterli miktarda yem bitkileri* elde edilmeye başlanmış olabilir. Elde edilen *yem bitkileri aynı zamanda hayvansal üretimin bir girdisi* olacaktır.

SONUÇLAR *(Effects)*: Sosyal ormancılık çalışmalarıyla elde edilen çıktıların kullanılmasıyla meydana gelen sonuçlardır. Örneğin; *bir mera ıslah projesinin çıktısı olan yem bitkisi, ot verimini artıracağından, hayvansal verimin artışı* gibi bir sonuç meydana getirecektir. Sosyal ormancılık çalışmalarında ele alınan plan, proje ve programların sonuçları, bu çalışmaların yürütme ve uygulama aşamasında oluşmaya başlar ve çalışmaların tamamlanma aşamasına kadar sürer. Bazı sonuçlar ise, çalışmaların tamamlanmasından sonra ortaya çıkar.

ETKİLER *(Impacts)*: Sosyal ormancılık çalışmalarının uygulama aşamasından sonra meydana gelen sonuçların yarattığı etkilerdir. Bunlar geniş anlamı ve boyutu olan, uzun vadeli amaçların gerçekleştirilmesini olanaklı kılan sonuçların ifadesidir. Sosyal ormancılık çalışmalarının yarattığı etkiler, bu çalışmalardan faydalanan kişilerin yaşam koşullarında meydana gelen değişiklikleri atıfta bulunmaktadır. Bir sosyal ormancılık projesinin, bu projeden yararlanan kişilerin yaşam standardında yarattığı değişikliler; *gelir seviyesinin yükselmesi, beslenme ve sağlık koşullarının iyileşmesi, kalkınmanın planlanması ve karar vermede hedef grupların daha geniş katılımı, kişilerin kendine güven kapasitelerinin artması,* örnek olarak gösterilebilir. Böylece sosyal ormancılık çalışmalarının etkileri; *tek tek kişiler ve hane halkı düzeyinde gelir, gündelik yaşam, beslenme ve sağlık koşullarındaki değişiklikler olarak oluştuğu gibi, toplumsal olarak kırsal yerleşim birimi ya da ülke düzeyinde, iyileştirilmiş sosyoekonomik ilişkiler* olarak da ortaya çıkar.

Burada hemen vurgulanmalıdır ki, sosyal ormancılık çalışmalarıyla elde edilen *çıktılar*, bu çıktıların getirdiği *sonuçlar* ve bu sonuçların yarattığı *etkiler*; çalışılan alanın niteliğine, büyüklüğüne ve hepsinden önce *plan, proje ve programların saptanmış olan amaçlarına* bağlıdır.

Yukarıda yapılan açıklamalardan sonra, sosyal ormancılık

çalışmalarında izleme ve değerlendirme kavramlarının, hangi anlama geldiğini ve ne şekilde yapıldığını, aşağıdaki şekilde özetlemek mümkündür.

İZLEME *(Monitoring)*: Bir çalışmanın yürütme ve uygulamasının; *girdilerin temini, hedeflenen çıktılar, mevcut iş planı ve gereksinim duyulan diğer işlemler açısından, hazırlanan plana göre ilerleyip ilerlemediğinin, bu çalışmayı üstlenmiş yönetim organı tarafından sürekli ve periyodik olarak gözden geçirilmesi ve teftiş edilmesidir.* İzleme kavramı ve bu ad altında yapılan çalışmaların temel amacı; yönetim organlarının bütün kademelerine çeşitli geri besleme *(feed back)* bilgilerinin sağlanarak, etkin ve verimli bir uygulama süreci yaratmaktır. İzleme, uygulama süreci içerisinde başarısızlık ve kısıtların oluştuğu durumlarda, zamanında düzeltme yapılmasını olanaklı kılar. İzleme, kırsal kalkınma çalışmalarının yönetim ve sorumluluğunu üstlenmiş birimlerin, bütün kademelerinde yapılması gereken idari bir aktivitedir.

DEĞERLENDİRME *(Evaluation)*: Saptanan amaçların niteliğine göre, sosyal ormancılık çalışmalarında hangi noktalara ulaşıldığının ortaya konulmasıdır. Değerlendirme; sosyal ormancılık çalışmalarının sonuçları ve etkilerinin ölçüldüğü ve bu alanda yapılan uygulamaların durum tespitinin yapıldığı bir çalışmadır. Değerlendirme çalışmaları, uygulama süreci içerisinde yapılan çalışmaların geliştirilmesi ve iyileştirilmesine olanak sağladığı gibi, gelecekte yapılacak olan sosyal ormancılık çalışmalarının şekillenmesine yön verecek bilgileri de sağlamaktadır.

Sosyal ormancılık çalışmaları, orman alanları içinde ya da bitişiğinde yaşayan insanların refah ve mutluluğunun artırılmasını hedeflediğinden, bu ad altında yapılan çalışmalar değerlendirildiğinde; farklı gelir seviyesinde bulunan insanlar için; *hangi sonuçların (orta vadeli amaçlar)* ve *hangi etkilerin (uzun vadeli amaçlar)* oluştuğunun, bilinmesi gerekmektedir. Bu nedenle çalışmalarının değerlendirilmesinde, yapılan uygulamalardan; *kimlerin ?, ne kadar ? ve nasıl ? faydalandıkları* ortaya konulmalıdır.

Sosyal ormancılık çalışmalarının değerlendirilmesi, birbirini tamamlayan üç aşamada yapılmaktadır. Bunlar;

(1) **Süregelen Değerlendirme** *(Ongoing Evaluation)*: Sosyal ormancılık çalışmalarının uygulama süreci esnasında, herhangi bir aktivitenin gelecekte beklenen *çıktıları*, *sonuçları* ve *etkileri* oluşturacak şekilde, yürütülüp yürütülmediğinin belirlenmesidir. Süregelen değerlendirme saptanan amaç ve politikaların, seçilen yürütme ve uygulama stratejilerinin, yeniden gözden geçirilip düzeltilmesini olanaklı kılan bilgileri sağladığı gibi, gelecekte yapılacak planlama ve projelendirme çalışmalarına yön gösterecek bilgilerin elde edilmesini olanaklı hale getirir. Öteyandan *süregelen değerlendirme*, sosyal ormancılık çalışmaların ikinci aşaması olan, planlama ve projelendirme safhasında yapılan varsayımların ve kurulan hipotezlerin hala geçerli olup olmadığını ve saptanan amaçlara ulaşmak için, bir düzeltmeye ihtiyaç olup olmadığını test eder. Bunun

yanında uygulama süreci içerisinde, beklenmeyen olaylarla karşılaşılmış olabilir. Süregelen değerlendirme, bu ve bunun gibi durumları ortadan kaldırmada yardımcı olmaktadır.

(2) **Son Değerlendirme** *(Terminal Evaluation)*: sosyal ormancılık olarak uygulanan plan, proje ve programların, *yürütme ve uygulamalarının bitiminden 6 veya 12 ay sonra yapılan* bir değerlendirme şeklidir. Son değerlendirme, kısa vadeli sonuçlar ve etkiler getiren konular dikkate alınarak yapılmaktadır. Bu tür konulara; *kredi kullanımı ve ormancılık yayım ve eğitim çalışmaları,* örnek olarak gösterilebilir. Eğer birbirini takip eden plan ve proje dönemleri var ise, bir diğer döneme başlanılmadan önce, bu tür bir değerlendirme çalışmasının yapılması gereklidir. Son değerlendirme, bundan sonra yapılacak olan genel değerlendirme çalışmasının yerini alacak şekilde yapılmaktadır.

(3) **Genel Değerlendirme** *(Ex-post Evaluation)*: sosyal ormancılık plan, proje ve programlarının *yürütme ve uygulamasının bitiminden birkaç yıl sonra, sosyal ormancılık çalışmalarının olumlu etkileri oluştuğunda, tüm kalkınma süreci ve dönemini ele alan* bir değerlendirme çalışmasıdır.

Son değerlendirme ve genel değerlendirme çalışmalarının iki temel amacı bulunmaktadır. Bunlar; *(1) Sosyal ormancılık çalışmaları olarak uygulanan plan, proje ve programların başarılarının ölçümü, (2) Gelecekte yapılacak sosyal ormancılık çalışmaları için deneyim ve derslerin elde edilmesidir.* Bu yüzden değerlendirme çalışmaları; ülke kalkınması içerisinde hala varsayımlar şeklinde yer alan kırsal kalkınma konularının gerek planlayıcılar, gerekse yöneticiler tarafından öğrenildiği bir süreç olmaktadır (IFAD, 1986; FAO/RAPA, 1988).

KAYNAKLAR

Apichatvullop, Y. ve Arkadaşları, 1992. *Rapid Rural Appraisal for Community Forestry*, Lecture for Regional Training Course in Community Forestry Development Techniques (Jan. 20-Feb. 28, RFD), Bangkok, Thailand.

Beebe, J., 1987. *Rapid Appraisal: The Evaluation of the Concepts and The Defnition of Issues*, (A Lecture for Proceedings of the 1985 International Conference on Rapid Rural Appraisal), Khon Kaen University, Thailand.

Chambers, R., 1987. *Shortcut Methods in Social Information Gathering for Rural Development Projects*, (A Lecture for Proceedings of the 1985 International Conference on Rapid Rural Appraisal), Khon Kaen University, Thailand.

Chambers, R. ve Irene Guijt, 1995. *PRA-five years later; Where are we now ?*, Forests Trees and People Newsletter, No: 26/27 April, Bangkok, Thailand.

Christophersen, K., 1993. *Basic Economic Issues in Community Forestry,* (Unpublicated A Lecture) Regional Community Forestry Training Center, Bangkok, Thailand.

Ergil, G., 1971. *Türk Köyünde Modernleşme Eğilimleri Araştırması (Rapor II),* DPT Yayınları, Yayın No: 999, İstanbul, Türkiye.

FAO/RAPA, 1988. *Participatory Monitoring and Evaluation (Handbook for Training Field Workers),* FAO/RAPA Publication No: 1988/2, Bangkok, Thailand.

Grandstaff, W.S., ve Grandstaff, T.B., 1987. *Semi-structured Interviewing by Multidisciplinary Team in RRA* (A Lecture for Proceedings of the 1985 International Conference on Rapid Rural Appraisal), Khon Kaen University, Thailand.

IFAD, 1986. *Monitoring and Evaluation Guiding Principles,* IFAD Publications, Via del Serafico 107, 00142, Rome, Italy.

Johansson, Lars., 1995. *Reforming donor driven projects and state bureaucracies trough PRA,* Forests Trees and People Newsletter, No:26/27 April, Bangkok, Thailand.

Nichols, P., 1991. *Social Surveys Methods (A Fieldguide for Development Workers),* Development Guidelines, No: 6, (Editoried by B. Pratt), Oxfam, 274 Banbury Road, Oxford, England.

Pratt, B. and Loizos, P., 1992. *Choosing Research Methods (Data Collection for Development Workers)*, Development Guidelines, No: 7, Oxfam, 274 Banbury Road, England.

Vochten, V. ve Mulyana, A., 1995. *Reforestation, protection forest and people -finding compromises trough PRA,* Forests Trees and People Newsletter, No: 26/27 April, Bangkok, Thailand.